

NOTÍCIA DE LLIBRES

Joan Amenós Álamo¹
Professor titular de dret administratiu
Universitat Autònoma de Barcelona

Sumari: 1. Altre cop sobre les llibres; 2. Daniel Rico, *¿Quién teme a Francisco Franco?: Memoria, patrimonio, democracia*. Madrid, Anagrama, 2024; 3. Pablo de Lora, *Recordar es político (y jurídico): Una desmemoria democrática*. Madrid, Alianza, 2024; 4. Manuel Cachón Cadenas i Enric Fossas Espadaler, *Un largo paseo: Conversaciones sobre la vida y el derecho*. Barcelona, Atelier, 2025.

1. ALTRE COP SOBRE ELS LLIBRES

No tinc clar —a causa de la meva ignorància i de la novetat de tot plegat— quin serà l'impacte dels mecanismes d'intel·ligència artificial sobre la redacció i la publicació dels llibres. Hi ha aspectes utilitaris indiscutibles. Així, la tecnologia ha posat a l'abast de tothom un secretari que resumeix, classifica, tradueix.... Però crec que, a més, alguna cosa essencial de la noció de *llibre* (bàsica per a la cultura occidental) també canviarà.

El que sí que podem intuir és la transformació que es produirà des del punt de vista del lector. En primer lloc, el seu judici pot ser molt més punyent i exigent: sols passades vint-i-quatre hores des de la publicació, un programa tosc i elemental ja seria capaç de fer una nova versió de la recerca o de l'assaig. Hi afegiria novetats, moltíssims peus de pàgina amb precisions rellevants i —només unes setmanes després— estaria en condicions de fer la mateixa obra millorada i posada al dia. I, si l'autor no ho vol fer, ho pot fer vostè mateix.

En conseqüència, tots els llibres que analitzem aquí són ja *llibres de vell*, d'actualitat discutible, malgrat que sols tinguin alguns mesos en circulació. Hem entrat en l'era de l'escriptura constant, encara que no sé exactament com es menja tot això. És probable, com he avançat, que la mateixa idea del que és un llibre quedi profundament alterada. Però això ja depèn del futur i del veredict de dels llegidors.

Les reflexions anteriors calcen perfectament amb el tema que proposo en aquest número (i en el següent) per a comentar un grapat de novetats bibliogràfiques. Parlarem sobre algunes relacions entre el dret i el passat, especialment al voltant de la qüestió de la denominada «política de la memòria». De fet, ja podem parlar d'una administració de la memòria, d'un autèntic sector de les polítiques públiques. Es podria dir que, des de sempre, ha estat un tema que ha incidit en diverses parcel·les del dret públic, des de la mateixa legitimació d'un règim

1. joan.amenos@uab.cat.

fins als programes oficials educatius. No obstant, als darrers anys ha pres una ferma i peculiar orientació. Hi incideix una tendència mundial de revisió dels relats històrics (o de certs relats, per a ser més precisos).² Però hem de tenir en compte també les singularitats d'aquest corrent a Catalunya, derivades en gran part de l'aplicació de la legislació de memòria històrica i de memòria democràtica.

Aquesta «Notícia de llibres», per tant, té dues parts. Una primera en el present número i una segona en el següent. Encetem el comentari amb una defensa del que podríem anomenar *il·lustració dialèctica* en la interpretació del passat. Em refereixo al llibre del professor Daniel Rico *¿Quién teme a Francisco Franco?: Memoria, patrimonio, democracia* (2024). Com que parlar de dialèctica és parlar de tensió, aportarem un exemple concret amb el treball del professor Pablo de Lora, *Recordar es político (y jurídico): Una desmemoria democrática* (2024). En aquest cas, podríem parlar de «memòria humanista». No sé si he encertat en l'adjectiu, però el que vull expressar és principalment l'acostament al nostre tema des del dret, però també des de la crònica familiar i l'evolució política.

Finalment, el tercer llibre és un exemple d'*intramemòria*, un neologisme que m'he fet venir bé i que em permet obrir la porta al comentari de *Un largo paseo: Conversaciones sobre la vida y el derecho* (2025), escrit per Manuel Cachón Cadenas i Enric Fossas Espadaler. En el proper número, ja passariem a veure dues anàlisis històriques rellevants que s'han publicat recentment. La primera, sobre la formació del nostre Dret Administratiu a mitjans del segle xx i la segona, a partir dels treballs d'Elisabet Velo i Daniel Vallés, sobre l'obra legislativa de la Generalitat republicana.

2. DANIEL RICO. *¿QUIÉN TEME A FRANCISCO FRANCO?: MEMORIA, PATRIMONIO, DEMOCRACIA*. MADRID, ANAGRAMA, 2024

El llibre té un avantatge inicial: dissectiona el concepte de *monument* i les seves finalitats a partir de l'experiència de la Revolució francesa. Les agudes discussions viscudes en aquells dies il·luminen el lector sobre alguns paràmetres imprescindibles.

Així, els revolucionaris van patir inicialment una febrada d'iconoclàstia contra les restes monumentals de l'Antic Règim (ja fossin aristocràtiques, eclesials o reials). Ben aviat, però, iniciaren el camí de la conservació a causa dels valors històrics i artístics que hi van detectar a les empremtes del passat.

La línia iniciada a França —civilitzada i il·lustrada— es revelaria ben aviat burgesa i admirativa (ah, les belles arts) i, a més, bona servidora de les narracions de creació o exaltació nacional. Ara bé, en un moment posterior aquesta construcció hauria de conviure amb el creixement del memorialisme.

En efecte, el panorama ha canviat perquè la citada creixença s'aparta de la història com a construcció objectiva, imparcial, exacta i també provisional. Ara es vol una altra cosa. Fonamentalment, la distinció entre llocs de memòria —dirigits bàsicament al record de les

2. Una visió crítica d'aquest vendaval es pot llegir al llibre de Douglas Murray, *The war on the west: How to prevail in the age of reason*, Londres, HarperCollins, 2022, esp. p. 83 i seg.

víctimes i amb un fort contingut ritual— i llocs d'humiliació —que expressen les banderes polítiques o morals que es consideren rebutjables.

La legislació de memòria història i memòria democràtica empunya de manera dogmàtica el parell de conceptes que hem citat i (a més d'una visió sovint sectària i estreta de la història) l'aplica sense miraments: o es construeix o es refà un lloc commemoratiu i sacre o es procedeix a retirar, tapar, treure o emmagatzemar el monument erigit per vencedors ja immorals. En el primer cas, iconofília del terror. En el segon, iconofòbia de la victòria.

El llibre està destinat a criticar aquest simplisme. Propugna un tractament propi d'adults. Per una banda, la necessària convivència entre la història i l'homenatge. És a dir, no es pot edificar un àmbit de respecte i evocació si l'estudi històric no concorda amb el simbolisme.

Per altra banda —i aquí hi ha la proposta principal— aposta per la salvació de monuments fins i tot humiliants tenint en compte els seus valors històrics o artístics o arquitectònics. Ara bé, aquesta salvació —ens diu Rico— no pot ser admirativa, sinó que ha de donar un context al monument, un subratllat crític, un resum valoratiu. Això permetria evitar una iconoclàstia cega, basada sovint en el temor de que pedres i documents ja desactivats poguessin fer reviure una consciència que ja ha mort (d'aquí el títol: *¿Quién teme a Francisco Franco?*).

Aquest il·lustració, aquesta pedagogia democràtica i dialèctica sobre els monuments heretats, es torna més incisiva a les pàgines finals, on demana expressament l'ajut de la creativitat artística per a bastir aquest nou panorama, aquest nou missatge. No es tractaria, per tant, d'un simple cartell explicatiu, sinó d'una refacció del contingut que es comunica (malgrat que la forma externa pugui quedar totalment o parcialment intacta).

La consigna del llibre —molt ben articulada— rebutja al mateix temps la ciutat totalitària (de pensament únic) i la ciutat genèrica (potser sense pensament o de perfil molt baix i líquid). Com a alternativa, defensa no sols la ciutat històrica (el palimpsest multiforme i viu), sinó també el dret a la història. Critica també les memòries oficials tímides i conciliadores i es llança alegrement per la drecera de la memòria decidida i reivindicativa. Es tractaria, per tant, d'una política pública de la memòria plural i polifònica, intersticial i renovadora.

El plantejament del llibre és correcte i, probablement, és la única via contra el careró sense sortida de la por atàvica als monuments del passat i el sectarisme atemorit. Però no és fàcil posar-hi fil a l'agulla. Prenem com exemple un dels supòsits més discutits, tant a nivell teòric com pràctic (les plaques dels historiadors apareixen sovint trencades, les administracions dubten del destí final...). Em refereixo a l'edifici de la Policia Nacional a la Via Laietana de Barcelona. La reinterpretació ha anat en la línia del record de les víctimes i de les pràctiques cruels ja registrades. Però és veritat que l'edifici és també un símbol per al sector de la població contrari a la independència de Catalunya i que es va manifestar massivament el 8 d'octubre de 2017. Darrerament, a més, ha aparegut un apunt que reivindica el paper de l'edifici com a icona de la lluita antiterrorista (tema sempre rellevant, per desgràcia, a la ciutat de Barcelona). Com conjugar aquestes mirades? Com articular la diversitat que hem reclamat per a aquesta política pública?

Les dificultats citades com a exemple són les que em porten a defensar més aviat una mandra abstencionista en aquest camp, una intervenció mínima, un conservacionisme histò-

ric tampoc sense gaire entusiasme ni contextualitzacions, com he comentat de vegades amb l'autor. De tota manera, reconec que el llibre objecta profundament aquest *laissez faire* i que, potser després d'una altra relectura, acabaré militant en el seu optimisme, en la llum combativa de la il·lustració històrica i artística.

3. PABLO DE LORA. *RECORDAR ES POLÍTICO (Y JURÍDICO): UNA DESMEMORIA DEMOCRÁTICA*. MADRID, ALIANZA, 2024

Seguint el fil del comentari del llibre anterior, ens trobem precisament davant el que podríem dir un «cas difícil» per a una política pública de la memòria. En primer lloc, cal precisar que l'origen del treball és l'anàlisi d'una documentació familiar (amb cartes i altres elements)³ a partir de la qual es reconstrueix principalment (però no exclusivament) la vida de Cecilio de Lora Ibáñez, avi de l'autor, que fou assassinat (com altres centenars de persones) a Paracuellos del Jarama l'any 1936.

El principal atractiu de l'estudi és, com ja vam avançar, la combinació entre la reconstrucció històrica i la indagació dels meandres i contradiccions de la legislació de memòria històrica (i, després, de memòria democràtica). Fins i tot m'atreviria a dir que és també una reflexió sobre la vida, el pas del temps i la marca de les generacions que se succeeixen. Tot això, com és norma de la casa, amb l'estil clar i suggeridor de Pablo de Lora. En aquest llibre, crec que s'ha sentit més lliure i ha confirmat altre cop que és un gran escriptor (cosa que no és fàcil en aquest món acadèmic de treballs especialitzats i estandarditzats, amb poca ànima gramatical).

Ja hem dit en altres ocasions que intentem que a la nostra secció hi constin recensions «de guerrilla», més que rutinàries llistes de contingut. Això últim ja ho fa millor una màquina. Anem per feina.

Una primera constatació: la malla prevista per la legislació de memòria democràtica és tan estreta i esbiaixada que les víctimes de Paracuellos queden fora dels espais d'homenatge anunciats a la legislació de memòria democràtica. Un reconeixement, per cert, que tampoc es va fer durant l'època de Franco. Ens trobem davant un dels grans exemples de «patrimoni incòmode». És similar la situació del cementiri de Montcada, perdut en la inacció malgrat la seva indiscutible importància. De fet, el simplisme ideològic de les lleis vigents ha provocat ja múltiples litigis. Potser el cas més actual és el conflicte entorn la Reial Casa de Correus de Madrid, assenyalada sense gaires miraments com a espai de memòria (cosa que sembla que no prosperarà).

No podem tractar aquí totes les apassionants qüestions que descriu de Lora. Per exemple, el rol de Santiago Carrillo o de Joaquín Ruiz Jiménez en tota aquesta història o el

3. El document denominat «els quaderns de Caffarena» hi té un paper fonamental: «Caffarena oficiava como notario y cronista de la historia familiar; [...]» (p. 38). Encara que podem trobar entre nosaltres exemples d'aquests personatges, intueixo que a la cultura anglosaxona és una pràctica més freqüent. Sobre això, vegeu el capítol «Writing Family History and Memoir» del ja clàssic *On Writing Well*, de William Zinsser (Nova York, Collins, 2006).

canvi de criteri del PSOE en aquestes qüestions a començaments del 2000 (que alguns anoten com a criteri personal de Rodríguez Zapatero i no pas com a conseqüència del corrent internacional revisionista que recorre tot Occident). També podríem parlar de la pesada i avorrida reactivació de Franco i de la seva simbologia per part de la legislació i del Govern o de la confusió entre la veritat forense i la veritat de l'historiador.

Però em vull detenir en un aspecte crític de la legislació de memòria històrica i de memòria democràtica. Es tracta del paper central assignat a les associacions del sector. Gràcies a aquest expedient, una considerable porció de la política efectiva en aquest camp no descansa en òrgans administratius, sinó en subjectes privats que operen sota prèvia subvenció. Això deixa en part la llei com a instrument per a la catalogació posterior (on s'han donat passos importants, evidentment) i per a la propaganda ideològica (autèntica epidèmia). En canvi, un sector important de l'execució queda en mans de les indicades associacions. Això ha donat lloc a foscors antològics com els que se citen al llibre o com el que es va produir a Órgiva (Granada), on es van confondre els ossos d'animals amb una gran fosa d'extermini i on les identifications no acaben d'encaixar amb les previsions efectuades per les associacions que hi operen.

No es pot saber amb seguretat des d'aquest llibre si De Lora donaria suport a les tesis de Rico sobre el tractament dels diversos monuments. En gran part, el primer opera sobre nivells diferents, centrat exclusivament sobre àmbits d'homenatge i deixant al marge els patrimonis de la victòria (que no tenen rellevància per a la seva narració). El que està clar és que es troba més còmode amb el llegat legislatiu de la transició que amb les lleis de memòria històrica i de memòria democràtica. I que, a més, la complexitat de la història concreta que descriu no s'adiu amb un conte de bons i dolents.

4. MANUEL CACHÓN CADENAS I ENRIC FOSSAS ESPADALER. *UN LARGO PASEO: CONVERSACIONES SOBRE LA VIDA Y EL DERECHO*. BARCELONA, ATELIER, 2025

Finalment, un altre cas concret de reflexió sobre el passat. Un passat personalíssim i, per tant, irrepetible. L'enfocament del treball ja és un encert: dos col·legues —Enric Fossas, catedràtic de dret constitucional i Manuel Cachón Cadenas, catedràtic de dret processal— conversen sobre la vida d'aquest darrer i també parlen sobre el món del dret. No és una xerrameca desendregada, sinó un qüestionari seré que recorre les arrels i l'evolució vital del mestre Cachón: els seus començaments i formació, la tribu universitària, el dret i la història del dret, el món dels jutges i dels professionals del for i l'atracció pels llibres i pels arxius.

El 14 de gener del 2025 ens deixava definitivament Manuel Cachón i, per tant, el text és una crònica vital destinada a tenir aviat un altíssim valor. Deixeu-me explicar aquesta predicció. En aquests moments, ja us puc dir que el treball ha tingut una magnífica acollida en el món universitari. Són moltíssims els que el coneixien i els que s'han interessat en acostar-se als detalls de la seva ruta. També ha ajudat l'original perspectiva del treball (on es veu la mà d'Enric Fossas com a home d'ordre): dos acadèmics en autèntic diàleg socràtic parlant sobre una vida, una professió i un país.

Ara bé, probablement vindrà el temps que Manolo Cachón (permeteu-me, si us plau, aquesta familiaritat) anunciava amb un rigor estoic: «[...] nada, no quedará nada. Al cabo de no demasiado tiempo, se habrá olvidado mi nombre; mucho más mis obras» (p. 89). És l'hivern de les primeres primaveres després de l'adeu, que cantava Juan Ramón Jiménez: «Y yo me iré. Y se quedarán los pájaros cantando: [...] Todas las tardes, el cielo será azul y plácido; [...]».

Intueixo, no obstant, que retornarà aviat una vibrant recuperació del llibre, quan algun historiador (potser en la línia del mateix Cachón) vulgui saber com eren realment els especialistes d'aquells anys pretèrits. Aquesta mena d'escrits és una raresa als nostres campus. Els llistats de publicacions —que ja proporcionarà un exactíssim programa d'intel·ligència artificial d'altíssima potència— ens donaran una pista segura sobre què es va investigar i quines van ser les línies més fructíferes. Però una tarda —o potser una nit, Manolo— l'estudiós trobarà un testimoni preciós, una autèntica mina, uns papers relligats on dos professors comentaven tranquil·lament notes del dret i de la vida. En el repertori de les aportacions científiques d'un autor és relativament fàcil amagar el «jo» (i el «nosaltres»), però això ja no és tan senzill a una obra com la que comentem.

Podem acostar-nos a la trajectòria del professor Cachón com un etapa a la qual les institucions (en un sentit ampli) van funcionar. Va funcionar la família d'origen, indiscutiblement (atenció al paper educador de l'àvia). Va funcionar la comunitat rural, que li va aportar valors com la solidaritat i l'austeritat, als quals el mestre s'hi refereix sovint. Va funcionar l'Església, amb el seu paper subsidiari en matèria educativa, i també el cristianisme i el seu desbordant marc cultural. Va funcionar l'estat de dret, afermant-se a mesura que els anys passaven i quedava enrere el règim anterior. Va funcionar l'acollida a Catalunya (la qüestió del «doble sentiment», català i espanyol alhora, va i ve sovint al llarg de les pàgines). Va funcionar, òbviament, la universitat, com a ascensor social i com a creadora de fèrtils cadenes de mestres i deixebles (el llibre serà un document imprescindible per a escriure el balanç de la Facultat de Dret de la Universitat Autònoma de Barcelona). Va funcionar fins i tot el matrimoni, ja que el camí d'aquest home de lleis i llibres és inexplicable sense la Nuri.

Tot això és veu molt clar a la primera part del llibre, als capítols d'arrencada. En canvi, a mesura que avancem, apareixen algunes ombres. Per exemple, Cachón manté un optimisme —al meu entendre, excessiu— sobre el rol de la universitat. Fins i tot, considera que les qualificacions al grau i a postgraus i a estudis posteriors s'haurien de tenir en compte, per exemple, com a mèrits concrets per a la selecció de jutges. És evident que ha estat admirable el salt dels darrers anys en matèria de recerca universitària, però caldrien molts matisos pel que fa a l'ensenyament (molt llastat també pel naufragi de l'ensenyament primari i secundari en molts àmbits de la nostra geografia). D'altra banda, en el moment actual una part amplíssima del sistema d'avaluació i atorgament de títols està fora de joc davant els avenços tècnics. I, en fi, ja s'ha encetat el debat per a determinar si l'*alma mater* segueix sent fonamental com a elevador social.

En aquesta línia, el lector trobarà també una atractiva discussió sobre aquests dispositius que ara naveguen sota la tempesta: el govern dels jutges i el Consell General del Poder Judicial, el futur de les professions jurídiques, la relació entre la política i la justícia, la intrahistòria acadèmica, el paper de la denominada *memòria històrica* i la inacabable presència de la Guerra Civil...

Ara bé, també ha funcionat, evidentment, la persona concreta i el seu propi ofici. Els estudis sobre l'embargament de Manolo Cachón són ja llegendaris i s'enriqueixen amb altres reflexions sobre la dogmàtica processal.⁴ Potser a la darrera part de la seva vida ha tingut més relleu i difusió l'anàlisi de la trajectòria personal i professional de diversos processalistes (i també d'algun magistrat destacat). Així, el ja assentat home de biblioteques —Manuel Cachón ho era— passa a ser també home d'arxius, decidit a precisar com un orfebre l'escultura dels que el van precedir en la seva feina. I tot això, a més, amb un interès sempre encès per saber con anava l'aplicació pràctica del dret, cosa que li permetia dominar el delicat art del dictamen i la consulta.

Vull afegir que va funcionar també la literatura, l'adscripció joiosa a la república de les lletres. No es va conformar amb ser un expert tancat al seu camp. He estat temptat d'escriure aquí alguns dels molts llibres que ens recomana —atenció, jurídics i no jurídics—, però prefereixo que sigui el lector qui ho descobreixi. Llàstima que no es puguin afegir els poemes que ell recitava de memòria, com aquell de Manuel Machado quan va conèixer la mort del seu germà Antonio i que vaig poder sentir de la seva veu sols unes setmanes abans de la seva marxa definitiva: «¡Qué tiene este verso, madre, / que de ternura me llena, / que no lo puedo decir / sin que el corazón me duela...? ¡Chopos del camino blanco, álamos de la ribera!».

4. Afirmo que Manuel Cachón seria creditor del suprem elogi que Pedro Salinas va fer del també processalista Emilio Gómez Orbaneja: és tan bona persona que mereixeria no saber procediments (Jorge Guillén, «El joven Emilio», a *Homenaje a Emilio Gómez Orbaneja*, Madrid, Moneda y Crédito, 1977, p. 16-17).